

12. ЦДАВО України Ф.№3836, Оп.№1, Спр.45.
13. ЦДАВО України, Ф.№3836, Оп.№1, Спр.30.
14. ЦДАВО України, Ф.№3836, Оп.№1, Спр.32.
15. Якимович Б. *Співпраця і взаємовідносини "Просвіти" з галицькими парамілітарними організаціями // МАРМА MUNDI: Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя.* – Львів; Київ; Нью-Йорк: Вид-во М.П.Коць, 1996.

MEANING, FORM AND METHODIC OF PHYSICAL PREPARATION IN UKRAINIAN REVOLT ARMY

ANDRIY HRECHANYUK

Lviv State Institute of Physical Culture

The command of the Ukrainian Revolt Army made all for conducting systematic physical training of the personnel. The system of physical training of the Ukrainian Revolt Army took the best of experience of the Ukrainian sport organizations.

ОСОБЛИВОСТІ ГЕОГРАФІЇ, ХРОНОЛОГІЇ ТА ПРОГРАМИ ПРОВЕДЕННЯ АТЛЕТИЧНИХ ІГОР У ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР'І В АНТИЧНИЙ ПЕРІОД (на основі аналізу епіграфічних джерел)

ОКСАНА ГРЕЧАНЮК

Львівський державний інститут фізичної культури

Впродовж багатьох десятиліть привертають увагу людства олімпійські ідеали, які пролившись в античні часи не втратили своєї актуальності та популярності до сьогодні. Згідно з відомою, що батьківщиною сучасного олімпізму є Стародавня Греція, що створила суспільство, органічною частиною якого було тілесне вдосконалення громадян. Але на сьогодні недостатньо дослідженим залишається той факт, що вже в античні часи, завдяки колонізації стародавніми греками прибережних земель багатьох морів, олімпійські традиції та ідеали поширюються далеко за межі Еллади і священні ігри стають невід'ємною частиною життя багатьох полісів на берегах Егейського, Середземного, Адріатичного та Чорного морів. Починаючи з VII століття до н.е. до кола давньогрецького світу долучаються українські землі у Північному Причорномор'ї. Найбільшими серед північнопричорноморських полісів були: Ольвія (поблизу сучасного Миколаєва), Херсонес (сучасний Севастополь), Пантікапей (сучасна Керч), Горгіппія (сучасна Анапа), Фанагорія (біля сучасного селища Сінне на Таманському півострові), Тіра (сучасний Білгород-Дністровський), Танаїс (біля сучасної станиці Недвигівської Ростовської області) та ін. Завдяки віру та звичаї своєї батьківщини північнопричорноморські греки-колоністи продовжували спортивні традиції своїх метрополій, тому агони стали невід'ємною частиною життя.

Нашою метою стало дослідження особливостей програми, географії поширення та хронології священних атлетичних ігор у грецьких колоніях Північного Причорномор'я у VI столітті до н.е. - IV ст. н.е. на основі вивчення епіграфічних джерел та аналізу новітньої вітчизняної та зарубіжної літератури з даної тематики.

Атлетичні ігри на північному березі Чорного моря в античні часи користувалися великою популярністю серед населення завдяки досить широкій і цікавій програмі.

Е. Рейш (1894) запропонував вдалу класифікацію агонів античного світу, поділяючи їх на три групи: гімнічні (ἀγῶνες γυμναχικοί), гіппічні (ἀγῶνες ἵπλικοί) та мусичні (ἀγῶνες μουσικαί) [9, Kol.837]. Такий поділ, хоча й досить умовний, все ж створює певну систему, що відповідає на показання древніх авторів [4, с. 565-566].

Гімнічні агони охоплювали всі види змагань, при яких, за виразом Рейша, “демонструвалася міць тіла” [9, Kol. 839]. Це були різноманітні види бігу, стрибки, метання спису, диску, дротику, боротьба, кулачний бій та ін.

Гіппічні агони були змаганням з дресирування та бистроті коней і мистецтва вершників. До їх складу входили перегони на колісницях і перегони верхи. Останній вид інколи поєднувався із метанням спису на скаку або із стрільбою з луку [9, Kol. 839].

До мусичних агонів відносились змагання, причетні у широкому смислі слова до мистецтва. Рейш розділяє їх на декілька більших підгруп, таких як: змагання в епічно-поетичному мистецтві; музично-поетичні змагання; змагання в інструментальній музиці (флейта, кіфара); орхестричні змагання, що включали, окрім звичайних танців, танці зі зброєю; театральньо-драматичні змагання, у яких було об'єднано поезію, музику, орхестрику та мистецтво оформлення [9, Kol. 839].

Зауважимо, що всі ці три групи змагань існували у Північному Причорномор'ї. Загалом, північнопричорноморська агоністика нараховувала близько 20 видів змагань, включаючи мусичні.

Свідченням проведення мусичних змагань у Північному Причорномор'ї є агоністичний напис римського часу із Херсонесу [6, №433]. У ньому перераховано змагання у трьох жанрах поезії: комедії (?), енкомії (хвалебному вірші) і епіграмі, а також агони глашатаїв і трубочів. Останні за античними поняттями відносилися швидше до гімнічних, оскільки вони виявляли силу голосу та дихання [9, Kol. 838]. У херсонеському каталозі дані змагання вказані поруч із іншими мусичними агонами. А, отже, тут агони глашатаїв і трубочів відносилися до мусичних.

Найцікавішою для нас є група гімнічних і гіппічних агонів, яка безпосередньо стосується фізичної культури. Серед них поширеними у Північному Причорномор'ї були: біг на один стадій [6, № 130, 155, 186, 434, 435, 685; 5, №20 (?)], подвійний біг [6, № 434], довгий біг [7, № 432; 6, № 434], боротьба [6, № 156, 434, 435], кулачний бій [6, № 434], стрибки в довжину [6, № 130, 156], метання дротику [6, № 435] та спису [6, № 130, 138, 157, 435; 5, № 20], а також метання диску [6, № 130, 157, 158; 5, № 20 (?)], пентатлон [6, № 610; 5, № 20 (?)], стрільба з луку [6, № 195], еуексія (змагання, яке носило військовий характер) [6, № 432], анкіломахія (вид, який зустрічається лише у Північному Причорномор'ї, зміст до сьогодні не визначено) [6, № 435] та гіппічні змагання [6, № 34] (табл. 1). Усі ці види вправ, окрім анкіломахії, були відомі та широко розповсюджені у грецькому світі в античний період.

Таблиця 1

**Програма північнопричорноморських атлетичних ігор
(за епіграфічними джерелами)**

<i>Вид агонів</i>	<i>Місто</i>	<i>Дата згадки</i>	<i>Назва святкування</i>	<i>Епіграфічні джерела</i>
біг на один стадій	Ольвія, Херсонес	III ст. до н.е., I-III ст. н.е.	Ахіллеї, Гермеї, невідомі	IOSPE, 1 ² , №130, 155, 186, 434, 435, 685; НЕПХ 1, №20 (?)
подвійний біг	Херсонес	II ст. н.е.	невідомі	IOSPE, 1 ² , № 434
довгий біг	Горгіппія, Херсонес	III ст. до н.е., II ст. н.е.	Гермеї, невідомі	IOSPE, IV, №432; IOSPE, 1 ² , №434
боротьба	Ольвія, Херсонес	II-III ст. н.е.	Ахіллеї, невідомі	IOSPE, 1 ² , № 156, 434, 435
кулачний бій	Херсонес	II ст. н.е.	невідомі	IOSPE, 1 ² , № 434

стрибки в довжину	Ольвія	II-III ст. н.е.	Ахіллеї	IOSPE, 1 ² , № 130, 156
метання спису	Ольвія, Херсонес, Борисфеніда	I-III ст. н.е.	Ахіллеї, невідомі	IOSPE, 1 ² , № 130, 138, 157, 435; НЕПХ 1, №20
метання дротику	Херсонес	II ст. н.е.	невідомі	IOSPE, 1 ² , № 435
метання диску	Ольвія, Херсонес	I-III ст. н.е.	Ахіллеї, невідомі	IOSPE, 1 ² , №130, 157, 158, НЕПХ 1, №20 (?)
пентатлон	Херсонес	I-II ст. н.е.	невідомі	IOSPE, 1 ² , 610; НЭПХ 1, №20 (?)
стрільба з луку	Ольвія	V-IV ст. до н.е.	невідомі	IOSPE, 1 ² , № 195
еуексія	Горгіппія	III ст. до н.е.	Гермеї	IOSPE, IV, № 432
анкіломахія	Херсонес	II ст. н.е.	невідомі	IOSPE, 1 ² , № 435
гіппічні змагання	Ольвія	I ст. до н.е.	Ахіллеї	IOSPE, 1 ² , № 34

НЭПХ, 1

Соломоник Э.И. Новые эпиграфические памятники Херсонеса. – Киев: Наукова думка, 1964. – 196 с.

IOSPE, 1²

Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. – Petropoli, 1916. – Vol. I, - Ed. 2. – 594 p.

IOSPE, IV

Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. – Petropoli, 1901. - Vol. IV. – 259 p.

Аналізуючи поширення різноманітних агонів у містах Північного Причорномор'я, слід зауважити, що за даними епіграфічних джерел маємо відомості про поширення певних видів змагань у Ольвії, Херсонесі, Горгіппії та Борисфеніді (див. табл. 1). Варто зауважити, що атлетичні ігри, очевидно, проводилися й у інших північнопричорноморських містах. З огляду на це з упевненістю можна говорити, що агони відбувалися також у Фанагорії та Тірі, про що свідчать написи із цих полісів згадуються посади агонифета [3, № 1039; 8, р. 566-569; 2, с. 112-113, № 1]. Проте, до нашого часу не збереглися епіграфічні джерела з відомостями про інші види змагань у цих полісах.

Найрізноманітнішу програму атлетичних ігор зафіксовано нами у Херсонесі (див. табл. 1). У цьому місті побутували біг на один стадій, подвійний біг, довгий біг, боротьба, кулачний бій, метання спису, метання дротику, метання диску, пентатлон та анкіломахія. Усі епіграфічні джерела, які повідомляють про програму херсонеських агонів датуються I-II ст. н.е.

Досить широко різноманітні види агонів було представлено також і в Ольвії (див. табл. 1). Зважаючи на кількість згадок в епіграфічних джерелах, найпопулярнішими тут були біг на один стадій і метання диску. Окрім цих видів побутували також боротьба, стрибки у довжину, метання спису, метання диску, стрільба із луку та гіппічні агони.

Найдавніший ольвійський напис, що містить відомості про програму агонів, які тут проводилися датується V-IV ст. до н.е. Останні згадки про програму тутешніх атлетичних ігор зустрічаються у III ст. н.е. При цьому маємо також відомості щодо ольвійських агонів з I ст. до н.е., I ст. до н.е. та II ст. н.е. Таким чином, згідно епіграфічних джерел, змагання у Ольвії проводилися майже безперервно впродовж усього часу існування Ольвії.

Аналізуючи програму атлетичних ігор у Горгіппії, зауважимо, що з місцевого агоністичного каталогу відомо лише два види агонів, які тут проводилися у III ст. до н.е.: довгий біг й еуексія (див. табл. 1).

Щодо Борисфеніди існує єдина епіграфічна згадка, яка засвідчує культивування у цьому містечку в II-III ст. н.е. метання спису (див. табл. 1).

Вивчаючи поширення видів змагань у північнопричорноморських містах необхідно звернути увагу на факт певного протиріччя відносно різноманітності програми атлетичних ігор і кількості знайдених у тому чи іншому полісі епіграфічних джерел. Як ми уже зауважували, найбільшою різноманітністю відзначаються змагання у Херсонесі (10 видів агонів проти 7 у Ольвії, 2 у Горгіппії та 1 у Борисфеніді) (див. табл. 1). Проте, найбільшу кількість епіграфічних джерел, які засвідчують програму атлетичних агонів, було знайдено у Ольвії (9 проти 4 у Херсонесі, 1 у Горгіппії та 1 у Борисфеніді) (див. табл. 1). Таке протиріччя пояснюється більшою змістовністю херсонеських написів даної тематики, які у більшості є агоністичними каталогами. Тоді як відповідні ольвійські епіграфічні джерела – це присвячувальні написи, що містять лише агоністичні приписки про атлетичні досягнення тих чи інших осіб.

Варто також зауважити, що написи з Ольвії та Борисфеніди в більшості відображають програму Ахіллей, які проводилися на Тендрівській косі. Агоністичний каталог із Горгіппії подає відомості про зміст місцевих Гермей. Щодо Херсонесу, в жодному із знайдених епіграфічних джерел не вказується на яких саме святкуваннях відбувалися атлетичні змагання (див. табл. 1).

Аналізуючи хронологію та часову динаміку проведення атлетичних ігор у Північному Причорномор'ї, констатуємо, що найдавніший агоністичний напис знайдений тут датується V-IV ст. до н.е. [6, № 195], останні згадки про програму північнопонтійських змагань відносяться до II-III ст. н.е. [6, № 130, 138, 155, 157, 158]. Отже, згідно епіграфічних джерел, проведення у північнопричорноморських містах атлетичних агонів охоплює період з V ст. до н.е. по III ст. н.е. При цьому слід зауважити, що відомі також агоністичні написи, які датуються III ст. до н.е. [6, № 186; 7, № 432], I ст. до н.е. [6, № 34], I-II ст. н.е. [5, № 20], II ст. н.е. [6, № 156, 434, 435, 610, 685] (див. табл. 1). Тобто, проведення атлетичних ігор у Північному Причорномор'ї не припиняється впродовж майже усього періоду існування північнопонтійських полісів.

Привертає увагу те, що кількісний розподіл агоністичних північнопричорноморських написів є неоднаковий у різні періоди. Так, протягом V ст. до н.е.-I ст. н.е. число епіграфічних джерел, датованих одним століттям, які містять програму проведення атлетичних ігор не перевищує двох, а відносно II ст. до н.е. не збереглося жодної такої згадки. При цьому спостерігається різке зростання кількості знахідок датованих II та II-III ст. н.е. Всього налічується десять агоністичних написів, що відносяться до цього періоду. Водночас протягом попередніх століть сумарно налічується тільки п'ять подібних згадок (див. табл. 1). На нашу думку, можна виділити декілька можливих причин такого явища. По-перше, це може пов'язуватися із загальним піднесенням інституту агоністики в II-III ст. н.е. у всьому давньогрецькому світі [1]. По-друге, у перші століття нашої ери збільшується небезпека нападів на північнопричорноморські міста зі сторони оточуючих варварських племен, що потребувало особливої згуртованості від грецької громади. По-третє, цілком можливо, що причина такого явища пов'язана із відповідною збереженістю агоністичних написів у часі.

Таким чином, програма атлетичних ігор у Північному Причорномор'ї була досить різноманітною. За даними епіграфічних джерел змагання на честь олімпійських богів і героїв відбувалися у більшості значних північнопричорноморських міст: Ольвії, Херсонесі, Горгіппії, Борисфеніді, Фанагорії, Тірі. Проведення атлетичних святкувань у північнопричорноморських містах супроводжувало суспільно-культурне життя громадян

впродовж майже усього часу існування грецьких колоній на території північного берега Чорного моря в античний період з V ст. до н.е. до III ст. н.е.

ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ТЕРМІНІВ

1. *Агони* - змагання.
2. *Агоністика* – система тренувань і змагань; принцип змагальності, що реалізовувався у багатьох сферах життя.
3. *Агоністичний каталог* – список переможців у іграх із зазначенням виду вправи, у якій була одержана перемога.
4. *Агонофет* - організатор і розпорядник ігор.
5. *Дротик* – короткий спис.
6. *Епіграфічні джерела* - стародавні та середньовічні написи на каменях, металічних, дерев'яних, кістяних, скляних і керамічних виробках.
7. *Метрополія* - місто у відношенні до колонії, яку воно утворило.
8. *Орхестрика* – розділ давньогрецького фізичного виховання, до якого належали елементи ритуальних та бойових танців, акробатики.
9. *Пентатлон* – змагання з п'ятиборства (біг, стрибок у довжину, метання спису та диску, боротьба).
10. *Поліс* – давньогрецька держава-місто, яка одночасно була громадською спільнотою повноправних громадян.
11. *Стадій* – давньогрецька міра довжини, яка дорівнює близько 200 м.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимов Т. Бележки върху Питийските, Александрийските и Кендризайските игри във Филипопол // Изследования в чест на акад. Д.Дечев. - София, 1958. – С. 291-298.
2. Карышковський П.О. Материалы к собранию древних надписей Сарматии и Тавриды // ВДИ. - 1959. - №4. – С.111-131.
3. Корпус боспорских надписей. – Москва; Ленинград: Наука, 1965. – 951 с.
4. Кубланов М.М. Из истории культуры Северного Причерноморья // Древний мир. – Москва: Изд-во восточной литературы, 1962. – С. 562-571.
5. Соломоник Э.И. Новые эпиграфические памятники Херсонеса. – Киев: Наукова думка, 1964. – 196 с.
6. Laryschev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. – Petropoli, 1916. – Vol. I, - Ed. 2. – 594 p.
7. Laryschev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. – Petropoli, 1901. - Vol. IV. – 259 p.
8. Niculescu P. Fouilles de Tyras. // Dacia. - 1933, - Vol. 3/4. - P.557-601.
9. Reisch. Agones // Pauly's Real-Encyclopädie der classiscnen Altertumswissenschaft (A.Pauly, G.Wissowa, W.Kroll). - 1894. - V. I.

PECULIARITIES OF THE GEOGRAPHY, CHRONOLOGY AND PROGRAM OF REALIZATION OF ATHLETIC GAMES IN THE ANTIQUE PERIOD IN THE NORTHERN COAST OF THE BLACK SEA (on basis of the analysis of epigraphic sources)

OKSANA HRECHANIUK

Lviv State Institute of Physical Culture

This article is about a little known fact that the sacred athletic games were held on the northern territories of modern Ukraine in the Northern coast of Black Sea during ancient period. The kinds of Northern shore of the Black sea games were carried out in Olbia, Chersonesus, Tirasopolis of Bosphorian kingdom (Phanagoria, Horgippia).

The program of this games included: stadion race, diaulos, dolichos, wrestling, javelin throwing, also discus throwing, archery, equestrian sports and ankilomachia. All these kinds of exercises, except ankilomachia, were known and widely spread in Greek world during the antique period.

Chronological frameworks of realization of athletic games cover the period from V century BC to III century AD, that is almost full time of existence of the antique forms of life in cities of Northern coast of the Black Sea. The biggest rise of athletic games in the Northern Black sea region occurred in the first centuries AD.

НАРОДНІ ІГРИ ТА РОЗВАГИ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

НІНА ДЕДЕЛЮК

П Т У № 10, м. Луцьк

З найдавніших часів традиції були основним способом передачі культурних надбань, досвіду людства, формою трансформації культури загалом. Життєвість народних традицій у різних сферах діяльності суспільства засвідчує і сьогодні. Надзвичайно важливим є пошук та дослідження національних традицій фізичного виховання нашого народу. Саме народна рухова культура, у вигляді ігор, забав та розваг, дозволяє сформуванню особливості фізичної культури українського народу.

Чимало питань, пов'язаних з фізичним вихованням українців знайшли своє відображення в творах художньої літератури. Однак недостатньо науково обґрунтована систематизація форм організацій, засобів та форм реалізацій фізичного виховання у період Київської Русі (IX- {XIV ст.).

Враховуючи актуальність теми та недостатню її наукову розробку, в дослідженні ставилися такі завдання:

1. Вивчити зміст фізичного виховання Київської Русі.

2. Проаналізувати спрямованість та значення народних ігор та розваг в системі фізичного виховання Київської Русі.

У народному побуті Київської Русі продовжували зберігатися самобутні засоби і форми фізичного виховання створені ще в давніші часи. Особливо популярними були рухливі ігри та забави минулих століть. Вони були невід'ємною частиною кожної події, товариського зібрання. Люди вірили в магічну силу дій-ритуалів, у силу слова й руху і цими засобами намагалися забезпечити собі добробут, високий урожай, приплід худоби, успішне полювання, щасливе родинне життя, міцне здоров'я, добру погоду тощо.

Для збільшення сили впливу на природу і надприродні явища люди стали поєднувати пісню, музику, танці і рухові дії. «Таке злиття - поєднання мистецтва, як зауважує С.Килимник, - зветься синкретичним, а сила цього мистецтва молитви - магічна, цебто - чудодійна» [2,с.351]. Поступово ці дії сформувалися у вигляді завершених свят та обрядів, які почали виконуватися у певні періоди календарного циклу.

У змісті стародавніх обрядів головним було не пісня, не текст пісні, а рух. Цей рух піднімав настрій, пробуджував енергію людей, стимулював до праці.

Таким чином, свята і обряди були відносно самостійними явищами культури й найбільш дієвими засобами передачі колективних знань і досвіду від покоління до покоління. У старих писаних пам'ятках вони називалися Радуниця, Радунець або Радовниця [1, с. 186].